

1. POLIA A VEKTOROVÉ PRIESTORY

V tejto kapitole zavedieme dva pojmy, ktoré budú hrať v celom ďalšom výklade kľúčovú úlohu, a dokážeme o nich niekoľko jednoduchých základných tvrdení. Ide o pojem *poľa* a pojem *vektorového priestoru*.

Prvky poľa budeme nazývať *skaláry* a niekedy len čísla. Fyzikálne ich možno interpretovať ako hodnoty fyzikálnych veličín, ktoré sú určené len svojou veľkosťou a znamienkom. Prvky vektorového priestoru, t. j. *vektory* zasa zodpovedajú fyzikálnym veličinám, ktoré sú okrem veľkosti určené tiež smerom a orientáciou.

1.1. Základné číselné obory

Predpokladáme, že čitateľ pozná základné číselné obory, ako sú *prirodzené čísla*, *celé čísla*, *racionálne čísla*, *reálne čísla* a *komplexné čísla*. Každý z týchto číselných oborov tvorí množinu. Dohodneme sa, že ich budeme označovať tzv. tučnými tabuľovými písmenami:

\mathbb{N} – množina všetkých prirodzených čísel,

\mathbb{Z} – množina všetkých celých čísel,

\mathbb{Q} – množina všetkých racionálnych čísel,

\mathbb{R} – množina všetkých reálnych čísel,

\mathbb{C} – množina všetkých komplexných čísel.

Ešte poznamenajme, že i nulu považujeme za prirodzené číslo, t. j. $0 \in \mathbb{N}$. *Imaginárnu jednotku* (ktorá je prvkom $\mathbb{C} \setminus \mathbb{R}$) budeme značiť i .

Konštatovaním, že uvedené číselné obory tvoria množiny, sme však ich štruktúru zďaleka nevyčerпали. Omnoho dôležitejšie je, že na každej z týchto množín sú definované dve binárne operácie, *sčítanie* $+$ a *násobenie* \cdot . Pritom na každej z uvedených množín sú obe tieto operácie asociatívne a komutatívne. Navyše, násobenie je (z oboch strán) *distributívne* vzhľadom na sčítanie, t. j. pre všetky prvky x, y, z príslušnej množiny platí

$$x(y + z) = xy + xz, \quad (x + y)z = xz + yz.$$

Číselný obor \mathbb{N} je v porovnaní s obormi \mathbb{Z} , \mathbb{Q} , \mathbb{R} a \mathbb{C} akýsi „chudobnejší“ – kým rovnice tvaru $x + a = b$ majú v oboroch \mathbb{Z} , \mathbb{Q} , \mathbb{R} , \mathbb{C} riešenie $x = b - a$ pre ľubovoľné a, b , v \mathbb{N} je takáto rovnica riešiteľná len ak $a \leq b$. Obory \mathbb{Q} , \mathbb{R} a \mathbb{C} sú však „bohatšie“ nielen v porovnaní s \mathbb{N} no i so \mathbb{Z} – rovnice tvaru $ax = b$ majú v oboroch \mathbb{Q} , \mathbb{R} , \mathbb{C} riešenie pre ľubovoľné $a \neq 0$ a b , kým v \mathbb{N} či \mathbb{Z} sú riešiteľné len ak a je deliteľom b .

Nás budú zaujímať práve vlastnosti číselných oborov \mathbb{Q} , \mathbb{R} a \mathbb{C} s operáciami sčítania a násobenia. Pritom využijeme, že uvedené operácie na týchto oboroch majú rad spoločných vlastností, čo nám umožňuje skúmať ich do veľkej miery jednotným spôsobom a súčasne. To dosiahneme tým, že sformulujeme abstraktný pojem *poľa*, pod ktorý zahrnieme všetky spomínané prípady, ako i mnohé ďalšie, ktoré sa nám objavia až akosi dodatočne. Ako sme spomínali už v úvode, práve takýto prístup je charakteristický pre algebru, presnejšie, v ňom spočíva jej podstata.

1.2. Polia

Polom nazývame množinu K s dvoma význačnými prvkami – *nulou* 0 a *jednotkou* 1 – a dvomi binárnymi operáciami na K – *sčítaním* $+$ a *násobením* \cdot – takými, že platí

$$\begin{aligned} (\forall a, b \in K)(a + b &= b + a), & (\forall a, b \in K)(a \cdot b &= b \cdot a), \\ (\forall a, b, c \in K)(a + (b + c) &= (a + b) + c), & (\forall a, b, c \in K)(a \cdot (b \cdot c) &= (a \cdot b) \cdot c), \\ (\forall a \in K)(a + 0 &= a), & (\forall a \in K)(1 \cdot a &= a), \\ (\forall a \in K)(\exists b \in K)(a + b &= 0), & (\forall a \in K \setminus \{0\})(\exists b \in K)(a \cdot b &= 1), \\ (\forall a, b, c \in K)(a \cdot (b + c) &= (a \cdot b) + (a \cdot c)), & 0 \neq 1. \end{aligned}$$

Teda sčítanie a násobenie v poli sú komutatívne a asociatívne operácie a násobenie je distributívne vzhľadom na sčítanie. Ďalej 0 je neutrálny prvok sčítania a 1 je neutrálny prvok násobenia, pričom tieto dva prvky sú rôzne. Napokon nahliadneme, že prvok $b \in K$ taký, že $a + b = 0$, je k danému $a \in K$ určený jednoznačne. Naozaj, keby existovali dva také prvky b_1, b_2 , tak

$$b_1 = b_1 + 0 = b_1 + (a + b_2) = (b_1 + a) + b_2 = 0 + b_2 = b_2.$$

Tento jednoznačne určený prvok k danému a označujeme $-a$ a nazývame *opačný prvok* k a . Miesto $a + (-b)$ zvykneme písať len $a - b$. Celkom analogicky sa možno presvedčiť, že aj prvok $b \in K$ taký, že $a \cdot b = 1$ je k danému $0 \neq a \in K$ určený jednoznačne – označujeme ho a^{-1} alebo $\frac{1}{a}$, prípadne $1/a$ a nazývame *inverzný prvok* k a alebo *prevrátená hodnota* prvku a . Miesto $a \cdot b^{-1}$ píšeme tiež $\frac{a}{b}$ alebo a/b .

Znak násobenia budeme väčšinou vynechávať a násobenie bude mať prednosť pred sčítaním, teda napr. miesto $(a \cdot b) + c$ budeme písať len $ab + c$. Asociatívnosť nám umožňuje vynechávať zátvorky a súčty či súčiny ľubovoľných konečných postupností prvkov poľa jednoznačne zapisovať v tvare $a_1 + a_2 + \dots + a_n$ resp. $a_1 \cdot a_2 \cdot \dots \cdot a_n$ prípadne len $a_1 a_2 \dots a_n$; komutatívnosť nám navyše dovoľuje nestarať sa o poradie sčítancov resp. činiteľov. Kvôli úplnosti sa dohodneme, že pre $n = 1$ sa oba uvedené výrazy rovnajú a_1 ; pre $n = 0$ kladieme prázdny súčet rovný 0 a prázdny súčin rovný 1 . Ak $a_1 = \dots = a_n = a$, tak miesto $a_1 + \dots + a_n$ píšeme na a miesto $a_1 \dots a_n$ len a^n .

Teraz si ukážeme, ako možno niektoré najzákladnejšie pravidlá počítania, na ktoré sme zvyknutý v číselných oboroch \mathbb{Q} , \mathbb{R} a \mathbb{C} , odvodiť len z axióm poľa. Zhrnieme ich do nasledujúceho tvrdenia. Okrem iného z neho vyplýva, že k 0 nemôže v poli existovať inverzný prvok (podmienka (c)).

1.2.1. Tvrdenie. *Nech K je pole. Potom pre ľubovoľné $n \in \mathbb{N}$ a $a, b, c, b_1, \dots, b_n \in K$ platí*

- (a) $a + b = a + c \Rightarrow b = c$,
- (b) $(ab = ac \ \& \ a \neq 0) \Rightarrow b = c$,
- (c) $a0 = 0$,
- (d) $ab = 0 \Rightarrow (a = 0 \vee b = 0)$,
- (e) $-a = (-1)a$,
- (f) $a(b - c) = ab - ac$,
- (g) $a(b_1 + \dots + b_n) = ab_1 + \dots + ab_n$.

Dôkaz. (a), (b) Keďže obe podmienky možno dokázať v podstate rovnako, urobíme to len pre druhú z nich. Z $ab = ac$ vyplýva $a^{-1}ab = a^{-1}ac$. Ľavá strana sa rovná b a pravá c .

(c) $a0 + a0 = a(0 + 0) = a0 = a0 + 0$. Podľa (a) z toho vyplýva $a0 = 0$.

(d) Nech $ab = 0$. Potom podľa (c) $ab = 0 = a0$. Ak $a \neq 0$, tak podľa (b) z toho vyplýva $b = 0$.

(e) Vďaka jednoznačnosti opačného prvku k a stačí overiť, že $(-1)a + a = 0$. Jednoduchý výpočet dáva $(-1)a + a = (-1)a + 1a = (-1 + 1)a = 0a = 0$ podľa (c).

(f) Podľa (e) $a(b - c) = a(b + (-1)c) = ab + a(-1)c = ab + (-1)ac = ab - ac$.

(g) Rovnosť zrejme platí pre $n = 0, 1, 2$. Keby neplatila pre všetky prirodzené čísla, označme n najmenšie prirodzené číslo, pre ktoré existujú $a, b_1, \dots, b_n \in K$ také, že uvedená rovnosť neplatí. Potom $n > 2$ a pre $n - 1$ rovnosť platí. Preto

$$a(b_1 + \dots + b_{n-1} + b_n) = a(b_1 + \dots + b_{n-1}) + ab_n = ab_1 + \dots + ab_{n-1} + ab_n.$$

To je však spor.

Doplňme, že podmienky (a) a (b) sa nazývajú *zákony o krátení* pre sčítanie resp. násobenie v poli.

Podmienka (e) nám umožňuje zaviesť ľubovoľné celočíselné násobky prvkov z poľa. Pre $a \in K$, $n \in \mathbb{N}$ kladieme $(-n)a = -(na) = n(-a)$. Podobne možno pre nenulové prvky poľa zaviesť i ľubovoľné celočíselné mocniny. Pre $0 \neq a \in K$, $n \in \mathbb{N}$ kladieme $a^{-n} = (a^n)^{-1} = (a^{-1})^n$.

Čitateľovi prenechávame, aby si sám odvodil nasledujúce rovnosti známe z bežných číselných oborov:

$$\begin{aligned} 0a &= 0, & 1a &= a, & a &\in K, \\ n(a + b) &= na + nb, & a, b &\in K, & n &\in \mathbb{Z}, \\ (m + n)a &= ma + na, & a &\in K, & m, n &\in \mathbb{Z}, \\ (mn)a &= m(na), & a &\in K, & m, n &\in \mathbb{Z}, \\ (mn)(ab) &= (ma)(nb), & a, b &\in K, & m, n &\in \mathbb{Z}, \\ a^0 &= 1, & a^1 &= a, & a &\in K, \\ (ab)^n &= a^n b^n, & a, b &\in K, & n &\in \mathbb{Z}, & n < 0 \Rightarrow a \neq 0 \neq b, \\ a^{m+n} &= a^m a^n, & a &\in K, & m, n &\in \mathbb{Z}, & (m < 0 \vee n < 0) \Rightarrow a \neq 0, \\ a^{mn} &= (a^m)^n, & a &\in K, & m, n &\in \mathbb{Z}, & (m < 0 \vee n < 0) \Rightarrow a \neq 0, \end{aligned}$$

Ešte podotýkame, že v rovnostiach v prvom a šiestom riadku označujú 0 a 1 na ľavých stranách prirodzené čísla, t.j. prvky množiny \mathbb{N} , kým 0 a 1 na pravých stranách v prvom riadku označujú prvky poľa K . Vzhľadom na to, že pre všetky tri príklady polí, s ktorými sme doteraz stretli, platí $\mathbb{N} \subseteq K$, môže sa nám toto rozlíšenie zdať nepodstatné. Vo všeobecnosti však uvedená inklúzia platiť nemusí.

Nech K je pole a $L \subseteq K$. Hovoríme, že L je *podpole* poľa K , ak $0, 1 \in L$ a pre všetky $a, b \in L$ platí $a + b \in L$, $ab \in L$, $-a \in L$ a, ak $a \neq 0$, tak aj $a^{-1} \in L$. Inak povedané, podpole poľa K je taká jeho podmnožina L , ktorá obsahuje nulu a jednotku a je uzavretá vzhľadom na sčítanie, násobenie, opačný a inverzný prvok. Zrejme každé

podpole poľa K je s týmito operáciami zúženými z K na L i samo poľom. Hovoríme tiež, že pole K je *rozšírením* poľa L .

Zrejme pole \mathbb{Q} je podpoľom poľa \mathbb{R} i poľa \mathbb{C} ; pole \mathbb{C} je rozšírením poľa \mathbb{Q} aj \mathbb{R} .

Charakteristikou poľa K , označenie $\text{char } K$, nazývame najmenšie kladné celé číslo n také, že $n1 = 0$; ak také n neexistuje, t.j. $n1 \neq 0$ pre každé celé $n > 0$, hovoríme že K má charakteristiku ∞ (niektorí autori vtedy kladú $\text{char } K = 0$).

Ak pole K je rozšírením poľa L , tak polia K a L majú tú istú jednotku, preto $\text{char } K = \text{char } L$.

Zrejme $\text{char } \mathbb{Q} = \text{char } \mathbb{R} = \text{char } \mathbb{C} = \infty$.

1.2.2. Veta. *Nech K je pole. Potom $\text{char } K$ je ∞ alebo prvočíslo.*

Dôkaz. Keďže $0 \neq 1$, zrejme $\text{char } K > 1$. Predpokladajme, že $\text{char } K = n$ je zložené číslo. Potom existujú celé čísla $k, l > 1$ také, že $n = kl$. Keďže $k, l < n$, je $k1 \neq 0 \neq l1$. Na druhej strane $(k1)(l1) = (kl)(1 \cdot 1) = n1 = 0$. Podľa 1.2.1(d) z toho vyplýva $k1 = 0$ alebo $l1 = 0$, čo je spor.

1.3. Polia \mathbb{Z}_p

V tomto krátkom paragrafe si ukážeme príklady polí, ktorých charakteristika nie je ∞ . Z toho dôvodu sa tieto polia výrazne odlišujú od našich dôverne známych číselných polí. Presnejšie, pre každé prvočíslo p zostrojíme isté konečné pole \mathbb{Z}_p , ktoré má p prvkov a charakteristiku p . Na druhej strane, spomínané číselné polia (ako vôbec všetky polia nekonečnej charakteristiky) sú nekonečné. Poznamenajme, že pre každé prvočíslo p a kladné celé číslo k existuje p^k -prvkové pole s charakteristikou p ako aj nekonečné polia charakteristiky p . Ich konštrukcia však presahuje rámec nášho úvodného kurzu.

Pre potreby matematickej analýzy, teda aj z hľadiska fyzikálnych aplikácií, sú najdôležitejšími poľami \mathbb{R} a \mathbb{C} . Konečné polia však v súčasnosti zohrávajú dôležitú úlohu napr. v kódovaní a kryptografii.

Pre každé kladné celé číslo n označme

$$\mathbb{Z}_n = \{k \in \mathbb{N}; k < n\} = \{0, 1, \dots, n-1\}.$$

Množinu \mathbb{Z}_n zo zrejmych dôvodov nazývame *množinou zvyškových tried modulo n* . Na tejto množine teraz zavedieme dve binárne operácie – sčítanie \oplus a násobenie \odot (toto trochu ťažkopádne označenie budeme používať len v tomto paragrafe, neskôr sa vrátíme k obvyklým $+$ a \cdot ; v definícii však treba odlišiť sčítanie a násobenie v \mathbb{Z}_n od príslušných operácií v \mathbb{Z}). Pre $a, b \in \mathbb{Z}_n$ kladieme

$$a \oplus b = \text{zvyšok po delení } (a + b) : n,$$

$$a \odot b = \text{zvyšok po delení } (ab) : n.$$

Čitateľovi prenechávame na overenie (prípadne na uverenie), že \oplus a \odot sú asociatívne a komutatívne operácie na \mathbb{Z}_n , 0 je neutrálny prvok sčítania a, pre $n > 1$, 1 je neutrálny prvok násobenia. Navyše násobenie je distributívne vzhľadom na sčítanie a $\ominus a = n - a$ je opačný prvok k $a \in \mathbb{Z}_n$.

1.3.1. Veta. Množina \mathbb{Z}_n s operáciami \oplus a \odot je pole práve vtedy, keď n je prvočíslo.

Dôkaz. Zrejme n je najmenšie kladné celé číslo také, že

$$n1 = \underbrace{1 \oplus \dots \oplus 1}_{n\text{-krát}} = 0.$$

Preto, ak \mathbb{Z}_n je pole, tak $\text{char } \mathbb{Z}_n = n$, a podľa 1.2.2 je n prvočíslo.

Dokážeme, že \mathbb{Z}_p je pole pre každé prvočíslo p . Najprv overíme, že v \mathbb{Z}_p platí zákon o krátení

$$(a \odot b = a \odot c \ \& \ a \neq 0) \Rightarrow b = c.$$

Rovnosť $a \odot b = a \odot c$ znamená, že číslo $ab - ac = a(b - c)$ je deliteľné číslom p . Keďže p je prvočíslo, musí byť aspoň jedno z čísel a , $b - c$ deliteľné číslom p . Nakoľko $0 < a < p$, môže to byť len $b - c$. Pre $b, c \in \mathbb{Z}_p$ to však znamená $b = c$.

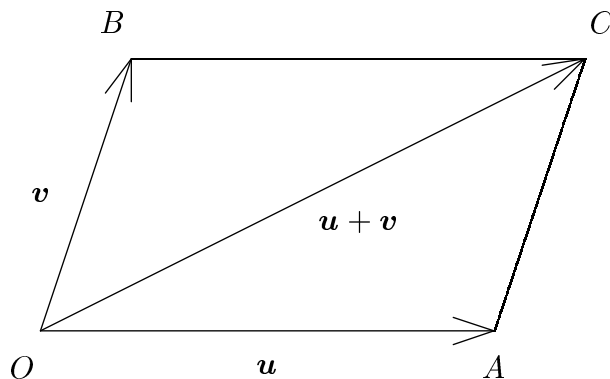
Zostáva overiť existenciu inverzného prvku ku každému $0 \neq a \in \mathbb{Z}_p$. Uvažujme postupnosť mocnín $a^1 = a$, $a^2 = a \odot a$, $a^3 = a \odot a \odot a$, \dots , atď. Keďže $a \neq 0$, z dokázaného krátenia vyplýva, že všetky jej členy sú nenulové. Pretože množina \mathbb{Z}_p je konečná, nemôžu byť všetky členy uvedenej postupnosti rôzne. Musia preto existovať kladné celé čísla k, l také, že $a^k = a^{k+l} = a^k \odot a^l$. Potom platí $a^k \odot a^l = a^k \odot 1$, z čoho krátením dostávame $a^l = 1$. Keďže $a^l = a \odot a^{l-1}$, je $a^{-1} = a^{l-1}$ inverzný prvok k a .

Multiplikatívne tabuľky sčítania a násobenia v poli \mathbb{Z}_5 sme si ako príklady binárnych operácií uviedli v paragrafe 0.4.

1.4. Vektory v rovine a trojrozmernom priestore

Vektory v rovine či v priestore si predstavujeme ako orientované úsečky, t. j. úsečky, ktorých jeden krajný bod považujeme za počiatočný a druhý za koncový – ten je označený šípkou. Pritom dve rovnako dlhé, rovnobežné a súhlasne orientované úsečky predstavujú ten istý vektor – hovoríme, že sú umiestneniami toho istého vektora. Ak si teda zvolíme nejaký pevný bod O , tak všetky vektory v rovine či priestore môžeme jednoznačne reprezentovať ako orientované úsečky \overrightarrow{OA} s počiatkom v O , pričom ich koncom môže byť ľubovoľný bod A roviny či priestoru, bod O nevynímajúc – orientovaná úsečka \overrightarrow{OO} totiž predstavuje tzv. nulový vektor.

Vektory v rovine i v priestore možno sčítať pomocou tzv. *vektorového rovnobežníka*. Súčet vektorov $\mathbf{u} = \overrightarrow{OA}$, $\mathbf{v} = \overrightarrow{OB}$ je potom znázornený orientovanou uhlopriečkou $\mathbf{u} + \mathbf{v} = \overrightarrow{OC}$ rovnobežníka, ktorého dve príľahlé strany tvoria úsečky OA , OB .

Vektory možno taktiež násobiť ľubovoľnými skalármi, t.j. reálnymi číslami: ak $c \in \mathbb{R}$ a \mathbf{v} je vektor, tak $c\mathbf{v}$ je vektor, t.j. orientovaná úsečka s počiatkom v O , ktorej dĺžka je $|c|$ -násobkom dĺžky úsečky \mathbf{v} , leží na tej istej priamke ako \mathbf{v} a je orientovaná súhlasne s \mathbf{v} , ak $c > 0$, resp. nesúhlasne s \mathbf{v} , ak $c < 0$, (ak $c = 0$ alebo \mathbf{v} je nulový vektor, tak, samozrejme, aj $c\mathbf{v}$ je nulový vektor, takže nezáleží na jeho smere ani orientácii).

Ak si okrem počiatku O zvolíme v rovine či priestore ešte dve resp. tri súradné osi, t.j. navzájom kolmé priamky prechádzajúce počiatkom, a na každej z nich jeden bod v rovnakej jednotkovej vzdialenosti od počiatku, dostaneme pravouhlý súradnicový systém v rovine či v priestore. Každý bod roviny či priestoru je potom jednoznačne určený usporiadanou dvojicou, resp. trojicou svojich súradníc a tiež naopak, každá dvojica resp. trojica súradníc jednoznačne určuje nejaký bod roviny či priestoru. Taktiež každý vektor v rovine či v priestore je potom jednoznačne určený súradnicami svojho koncového bodu a tiež naopak ľubovoľná usporiadaná dvojica resp. trojica súradníc jednoznačne určuje nejaký vektor v rovine či priestore. Pri pevnom súradnicovom systéme tak možno množinu všetkých vektorov v rovine stotožniť s množinou \mathbb{R}^2 a množinu všetkých vektorov v priestore s množinou \mathbb{R}^3 .

Ak (pri takomto stotožnení) $\mathbf{u} = (u_1, u_2) \in \mathbb{R}^2$, $\mathbf{v} = (v_1, v_2) \in \mathbb{R}^2$ sú dva vektory v rovine, tak ľahko nahliadneme, že pre ich súčet $\mathbf{u} + \mathbf{v}$, daný vektorovým rovnobežníkom, platí

$$\mathbf{u} + \mathbf{v} = (u_1, u_2) + (v_1, v_2) = (u_1 + v_1, u_2 + v_2).$$

Ak $c \in \mathbb{R}$, tak pre skalárny násobok $c\mathbf{u}$ dostávame

$$c\mathbf{u} = c(u_1, u_2) = (cu_1, cu_2).$$

Podobne pre vektory v priestore, t.j. usporiadané trojice reálnych čísel.

Ešte si všimnime, že predpoklady kolmosti súradných osí a rovnosti jednotkových dĺžok v jednotlivých smeroch nehrali v našich úvahách nijakú úlohu. Stačí, aby systém súradných osí tvorili dve rôznobežné priamky (v rovine) resp. tri nekomplanárne priamky (v priestore) pretínajúce sa v počiatku O . Za jednotkové dĺžky v smeroch jednotlivých súradných osí možno zvoliť dĺžky ľubovoľných (nie nevyhnutne rovnako dlhých) úsečiek.

Operácie súčtu vektorov a násobenia vektora skalárom majú rad vlastností, ktoré nie sú viazané len na ich špecifickú geometrickú reprezentáciu v rovine či priestore. Napríklad, prostredníctvom súradnicovej reprezentácie vektorov by sme ich mohli priamočiaro zovšeobecniť na usporiadané n -tice skalárov z ľubovoľného poľa K pre akékoľvek $n \in \mathbb{N}$. Tým by sme dostali akési „ n -rozmerné vektorové priestory nad poľom K “. V duchu algebry teraz zdefinujeme abstraktný pojem vektorového priestoru nad daným poľom, pričom budeme abstrahovať od akýchkoľvek súradníc aj „dimenzie“. Podstatné budú pre nás len algebraické vlastnosti operácií súčtu vektorov a skalárneho násobku vektora. K spomínaným príkladom sa však budeme sústavne vracieť.

1.5. Vektorové priestory

Nech K je pole. *Vektorovým* alebo tiež *lineárnym priestorom* nad poľom K nazývame množinu V s význačným prvkom $\mathbf{0}$ a dvomi binárnymi operáciami – *sčítaním* $+: V \times V \rightarrow V$ a *násobením* $\cdot: K \times V \rightarrow V$ – takými, že platí

$$\begin{aligned} &(\forall \mathbf{x}, \mathbf{y}, \mathbf{z} \in V)(\mathbf{x} + (\mathbf{y} + \mathbf{z}) = (\mathbf{x} + \mathbf{y}) + \mathbf{z}), \\ &(\forall \mathbf{x}, \mathbf{y} \in V)(\mathbf{x} + \mathbf{y} = \mathbf{y} + \mathbf{x}), \\ &(\forall \mathbf{x} \in V)(\mathbf{x} + \mathbf{0} = \mathbf{x}), \\ &(\forall \mathbf{x} \in V)(\exists \mathbf{y} \in V)(\mathbf{x} + \mathbf{y} = \mathbf{0}), \\ &(\forall a, b \in K)(\forall \mathbf{x} \in V)(a \cdot (b \cdot \mathbf{x}) = (ab) \cdot \mathbf{x}), \\ &(\forall \mathbf{x} \in V)(1 \cdot \mathbf{x} = \mathbf{x}), \\ &(\forall a \in K)(\forall \mathbf{x}, \mathbf{y} \in V)(a \cdot (\mathbf{x} + \mathbf{y}) = (a \cdot \mathbf{x}) + (a \cdot \mathbf{y})), \\ &(\forall a, b \in K)(\forall \mathbf{x} \in V)((a + b) \cdot \mathbf{x} = (a \cdot \mathbf{x}) + (b \cdot \mathbf{x})). \end{aligned}$$

Ako si čitateľ asi všimol, skaláry značíme „obyčajnými“ malými latinskými písmenami a vektory tučnými malými latinskými písmenami. Tejto implicitnej dohody sa budeme väčšinou držať, nie však za každú cenu. Kedykoľvek by nás obmedzovala, nebudeme váhať ju porušiť.

I keď sčítanie skalárov v poli a sčítanie vektorov značíme rovnakým znakom $+$, ide o rôzne operácie. Podobne násobenie v poli a násobenie vektora skalárom sú rôzne operácie, hoci obe značíme \cdot . Neskôr tento prístup dovedieme ešte ďalej, keď budeme rovnako značiť príslušné operácie a nuly v rôznych vektorových priestoroch. Rozlišovanie znakov pre nulu $0 \in K$ a $\mathbf{0} \in V$, hoci tieto prvky plnia rovnakú funkciu v K resp. vo V , je tak trochu proti duchu tohto prístupu. Ide vlastne o zbytočný luxus, ktorý je však v zhode s prijatou dohodou o značení skalárov a vektorov.

Z formálneho hľadiska pripomínajú axiómy vektorového priestoru axiómy poľa: sčítanie vektorov je opäť asociatívna a komutatívna binárna operácia na V s neutrálnym prvkom $\mathbf{0} \in V$, operácia násobenia vektora skalárom tiež spĺňa akúsi podmienku „asociatívnosti“, $1 \in K$ je jej „neutrálnym prvkom“ a platia dva „distributívne zákony“. Je tu však jeden podstatný rozdiel – kým násobenie v poli K je binárnou operáciou na množine K , t.j. zobrazením $\cdot: K \times K \rightarrow K$, násobenie vo vektorovom priestore V nad poľom K nie je binárnou operáciou na V , ale binárnou operáciou $\cdot: K \times V \rightarrow V$. To nám však nebráni zaviesť obdobné dohody ako pre operácie v poli: i teraz bude mať násobenie prednosť pre sčítaním a znak násobenia budeme väčšinou vynechávať, t.j. písať napr. $a\mathbf{x} + \mathbf{y}$ miesto $(a \cdot \mathbf{x}) + \mathbf{y}$. Takisto budeme vynechávať zátvorky, ktorých umiestnenie neovplyvní výslednú hodnotu výrazov ako napr. v $ab\mathbf{x}$ alebo $a_1\mathbf{x}_1 + \dots + a_n\mathbf{x}_n$. Posledný výraz budeme tiež značiť

$$\sum_{i=1}^n a_i \mathbf{x}_i$$

a nazývať *lineárnou kombináciou* vektorov $\mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n$ s koeficientami a_1, \dots, a_n . Špeciálne pre $n = 1$ to znamená $\sum_{i=1}^1 a_i \mathbf{x}_i = a_1 \mathbf{x}_1$; kvôli úplnosti pre $n = 0$ ešte kladieme prázdnu lineárnu kombináciu $\sum_{i=1}^0 a_i \mathbf{x}_i$ rovnú $\mathbf{0}$.

Podobne ako v prípade polí, možno z axióm vektorových priestorov odvodiť niektoré základne pravidlá pre počítanie so skalármi a vektormi. Predovšetkým prvok $\mathbf{y} \in V$ taký, že $\mathbf{x} + \mathbf{y} = \mathbf{0}$, je k danému $\mathbf{x} \in V$ určený jednoznačne – značíme ho $-\mathbf{x}$ a nazývame *opačný vektor* k \mathbf{x} . Namiesto $\mathbf{x} + (-\mathbf{y})$ opäť píšeme len $\mathbf{x} - \mathbf{y}$. Tieto pravidlá zhrnieme v nasledujúcej analógii tvrdenia 1.3.1.

1.5.1. Tvrdenie. *Nech V je vektorový priestor nad poľom K . Potom pre ľubovoľné $n \in \mathbb{N}$, $a, b, a_1, \dots, a_n \in K$ a $\mathbf{x}, \mathbf{y}, \mathbf{z}, \mathbf{x}_1, \dots, \mathbf{x}_n \in V$ platí*

- (a) $\mathbf{x} + \mathbf{y} = \mathbf{x} + \mathbf{z} \Rightarrow \mathbf{y} = \mathbf{z}$,
- (b) $(a\mathbf{x} = a\mathbf{y} \ \& \ a \neq 0) \Rightarrow \mathbf{x} = \mathbf{y}$, $(a\mathbf{x} = b\mathbf{x} \ \& \ \mathbf{x} \neq \mathbf{0}) \Rightarrow a = b$,
- (c) $a\mathbf{0} = \mathbf{0} = 0\mathbf{x}$,
- (d) $a\mathbf{x} = \mathbf{0} \Rightarrow (a = 0 \vee \mathbf{x} = \mathbf{0})$,
- (e) $-\mathbf{x} = (-1)\mathbf{x}$,
- (f) $a(\mathbf{x} - \mathbf{y}) = a\mathbf{x} - a\mathbf{y}$, $(a - b)\mathbf{x} = a\mathbf{x} - b\mathbf{x}$,
- (g) $a(\mathbf{x}_1 + \dots + \mathbf{x}_n) = a\mathbf{x}_1 + \dots + a\mathbf{x}_n$, $(a_1 + \dots + a_n)\mathbf{x} = a_1\mathbf{x} + \dots + a_n\mathbf{x}$.

Dôkaz. Všetky podmienky, s výnimkou druhej implikácie v (b), možno dokázať celkom analogicky ako príslušné časti tvrdenia 1.3.1. Dokážeme aj túto. Nech $a\mathbf{x} = b\mathbf{x}$ a $\mathbf{x} \neq \mathbf{0}$. Potom $(a - b)\mathbf{x} = a\mathbf{x} - b\mathbf{x} = \mathbf{0}$. Podľa (d) z toho vyplýva $a - b = 0$, teda $a = b$.

Práve definované vektorové priestory by sme presnejšie mohli nazvať „ľavými“ vektorovými priestormi, lebo v operácii skalárneho násobku píšeme skalár vľavo od vektora. Celkom obdobne by sme mohli definovať aj „pravé“ vektorové priestory, v ktorých by sme operáciu skalárneho násobku chápali ako zobrazenie $V \times K \rightarrow V$ a zapisovali ju v tvare $\mathbf{x} \cdot a$ alebo len $\mathbf{x}a$ pre $\mathbf{x} \in V$, $a \in K$. Vďaka komutatívnosti násobenia v poli K si však môžeme dovoliť chápať naše „ľavé“ vektorové priestory zároveň ako „pravé“. Pre všetky $a \in K$, $\mathbf{x} \in V$ jednoducho položíme $\mathbf{x}a = a\mathbf{x}$. Jediný problém – zabezpečiť pre všetky $a, b \in K$, $\mathbf{x} \in V$ rovnosť $(ab)\mathbf{x} = (ba)\mathbf{x}$, ktorá z takejto definície vyplýva výpočtom

$$(ab)\mathbf{x} = a(b\mathbf{x}) = a(\mathbf{x}b) = (\mathbf{x}b)a = \mathbf{x}(ba) = (ba)\mathbf{x},$$

– je vyriešený práve v dôsledku komutatívnosti násobenia v K . Teda, ak sa nám v operácii skalárneho násobku vyskytne skalár vpravo od vektora, nemusí nás to vyviešť z miery – kľudne ho môžeme prehodiť vľavo a ani o zátvorky sa nemusíme príliš starať.

1.6. Príklady vektorových priestorov

1.6.1. Rozšírenia polí. Zrejme každé pole možno K považovať za vektorový priestor nad sebou samým. Všeobecnejšie, ak pole L je rozšírením poľa K , tak L možno považovať za vektorový priestor nad poľom K (formálne stačí „zabudnúť“ násobenie niektorých dvojíc prvkov $a, b \in L$ a súčin ab pripustiť len pre $a \in K$, $b \in L$). Podobným spôsobom možno vektorový priestor V nad poľom L zúžením násobenia $L \times V \rightarrow V$ na násobenie $K \times V \rightarrow V$ prerobiť na vektorový priestor nad poľom K .

1.6.2. n -rozmerné riadkové a stĺpcové vektory nad daným poľom. Pre ľubovoľné pole K a $n \in \mathbb{N}$ množina

$$K^n = \{(x_1, \dots, x_n); x_1, \dots, x_n \in K\}$$

všetkých usporiadaných n -tíc prvkov z K spolu s operáciami

$$\begin{aligned}\mathbf{x} + \mathbf{y} &= (x_1, \dots, x_n) + (y_1, \dots, y_n) = (x_1 + y_1, \dots, x_n + y_n), \\ c\mathbf{x} &= c(x_1, \dots, x_n) = (cx_1, \dots, cx_n),\end{aligned}$$

kde $\mathbf{x} = (x_1, \dots, x_n) \in K^n$, $\mathbf{y} = (y_1, \dots, y_n) \in K^n$ a $c \in K$, tvorí vektorový priestor nad poľom K . Zrejme usporiadaná n -tica $\mathbf{0}_n = (0, \dots, 0)$ hrá úlohu nuly v K^n . Ak bude potrebné rozlíšiť nulové vektory v priestoroch K^n pre rôzne prirodzené čísla n , budeme pre nulu v K^n používať označenie $\mathbf{0}_n$. Opačný prvok k $\mathbf{x} = (x_1, \dots, x_n) \in K^n$ je zrejme

$$-\mathbf{x} = -(x_1, \dots, x_n) = (-x_1, \dots, -x_n)$$

Hovoríme, že operácie na K^n sú definované *po zložkách*. Prvky tohto vektorového priestoru nazývame *n -rozmerné riadkové vektory* nad poľom K . Kvôli úplnosti ešte poznamenajme, že vektorový priestor K^0 pozostáva z jediného prvku \emptyset , predstavujúceho „usporiadanú nulaticu“, ktorá tak je nevyhnutne nulou v K^0 .

Niekedy je (a väčšinou i bude) výhodnejšie pracovať s *n -rozmernými stĺpcovými vektormi* nad poľom K , t.j. s vektormi tvaru

$$\mathbf{x} = \begin{pmatrix} x_1 \\ \vdots \\ x_n \end{pmatrix},$$

kde $x_1, \dots, x_n \in K$. Čitateľ si iste sám doplní definície príslušných operácií (opäť po zložkách) a ďalšie podrobnosti. Pokiaľ nebude hroziť nedorozumenie, budeme i tento priestor označovať K^n , prípadne len slovné naznačíme, či tým máme na mysli priestor n -rozmerných riadkových alebo stĺpcových vektorov. V súlade s tým $\mathbf{0}_n$ alebo len $\mathbf{0}$ môže označovať aj nulový vektor-stĺpec.

1.6.3. Polynómy nad daným poľom. Pod *polynómom* alebo tiež *mnohočlenom* f *stupňa* n , kde $-1 \leq n \in \mathbb{Z}$, v premennej x nad poľom K rozumieme formálny výraz tvaru

$$f(x) = a_0 + a_1x + \dots + a_{n-1}x^{n-1} + a_nx^n = \sum_{i=0}^n a_ix^i,$$

kde $a_0, a_1, \dots, a_{n-1}, a_n \in K$ sú skaláry, nazývané *koefficienty* polynómu f , a $a_n \neq 0$; nulu $\mathbf{0} \in K$ považujeme za polynóm stupňa -1 a nenulové skaláry $a \in K$ za polynómy stupňa 0 . Zrejme každý polynóm f definuje (rovnako označovanú) funkciu $f: K \rightarrow K$ danú predpisom $c \mapsto f(c)$, t.j. dosadením konkrétnych hodnôt $c \in K$ za premennú x do polynómu f . Množinu všetkých polynómov v premennej x nad K *stupňa nanajvyš* n , kde $-1 \leq n \in \mathbb{Z}$, budeme značiť $K^{(n)}[x]$; množinu *všetkých polynómov* v premennej x nad K značíme $K[x]$. Ľubovoľný polynóm $g(x) = \sum_{i=0}^m b_ix^i \in K[x]$ stupňa $m < n$ môžeme tiež písať v tvare

$$g(x) = b_0 + b_1x + \dots + b_mx^m + 0x^{m+1} + \dots + 0x^n,$$

t.j. v tvare $g(x) = \sum_{i=0}^n b_ix^i$, kde $b_i = 0$ pre $m < i \leq n$. S použitím tejto konvencie možno definovať súčet $f + g$ polynómov $f = \sum_{i=0}^n a_ix^i$, $g = \sum_{i=0}^m b_ix^i$ z $K[x]$ predpisom

$$(f + g)(x) = f(x) + g(x) = \sum_{i=0}^{\max(m,n)} (a_i + b_i)x^i.$$

Ak navyše $c \in K$, kladieme

$$(cf)(x) = cf(x) \sum_{i=0}^n ca_i x^i.$$

Ľahko možno nahliadnúť, že s takto po zložkách definovanými operáciami súčtu a skalárneho násobku tvorí každá z množín polynómov $K^{(n)}[x]$, kde $-1 \leq n \in \mathbb{Z}$, ako i množina všetkých polynómov $K[x]$ vektorový priestor nad poľom K . Štruktúrou vektorového priestoru sa však algebra polynómov nevyčerpáva. Popri súčte a skalárnom násobku možno na $K[x]$ definovať aj súčin fg uvedených polynómov f, g predpisom

$$(fg)(x) = f(x)g(x) = \sum_{k=0}^{m+n} c_k x^k,$$

kde $c_k = \sum_{i=0}^m a_i b_{k-i}$.

1.6.4. Priame súčiny vektorových priestorov. Nech V_1 a V_2 sú vektorové priestory nad tým istým poľom K . *Priamym súčinom* (niekedy tiež *vonkajším priamym súčtom*) priestorov V_1, V_2 nazývame množinu $V_1 \times V_2$, t.j. karteziánsky súčin množín V_1, V_2 , s operáciami súčtu vektorov a skalárneho násobku definovanými po zložkách. Teda pre $(\mathbf{u}_1, \mathbf{u}_2), (\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2) \in V_1 \times V_2, c \in K$ kladieme

$$\begin{aligned} (\mathbf{u}_1, \mathbf{u}_2) + (\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2) &= (\mathbf{u}_1 + \mathbf{v}_1, \mathbf{u}_2 + \mathbf{v}_2), \\ c(\mathbf{u}_1, \mathbf{u}_2) &= (c\mathbf{u}_1, c\mathbf{u}_2). \end{aligned}$$

Zrejme $(\mathbf{0}, \mathbf{0})$ je nulou tohto vektorového priestoru a $-(\mathbf{u}_1, \mathbf{u}_2) = (-\mathbf{u}_1, -\mathbf{u}_2)$ je opačný prvok k $(\mathbf{u}_1, \mathbf{u}_2)$. Čitateľovi prenechávame, aby si overil, že priamy súčin $V_1 \times V_2$ s takto definovanými operáciami naozaj tvorí vektorový priestor nad poľom K , a taktiež, aby si premyslel, ako možno uvedenú konštrukciu zovšeobecniť na priamy súčin $V_1 \times \dots \times V_n$ ľubovoľného konečného počtu vektorových priestorov V_1, \dots, V_n nad K . Ak $V = V_1 = \dots = V_n$, tak píšeme $V_1 \times \dots \times V_n = V^n$ a tento vektorový priestor nazývame *n-tou priamou mocninou* priestoru V . Pre $V = K$ uvedená konštrukcia zrejme dáva nám už známy vektorový priestor K^n z 1.5.2.

1.6.5. Vektorové priestory funkcií. Nech V je vektorový priestor nad poľom K a X je ľubovoľná množina. Pripomeňme, že V^X označuje množinu všetkých funkcií $f: X \rightarrow V$. Teraz ukážeme, ako možno z tejto množiny urobiť vektorový priestor nad poľom K . Operácie súčtu a skalárneho násobku budeme definovať opäť po zložkách. To znamená, že pre $f, g \in V^X$ a $c \in K$ budeme definovať funkcie $f + g \in V^X$ a $cf \in V^X$ tak, že pre každé $x \in X$ položíme

$$\begin{aligned} (f + g)(x) &= f(x) + g(x), \\ (cf)(x) &= cf(x). \end{aligned}$$

Znovu možno ľahko nahliadnúť, že V^X s takto definovanými operáciami tvorí vektorový priestor nad poľom K – nazývame ho *vektorovým priestorom všetkých funkcií*

z X do V . Nulou vo V^X je funkcia $\mathbf{0}: X \rightarrow V$ identicky rovná prvku $\mathbf{0} \in V$; opačným prvkom k funkcii $f \in V^X$ je funkcia $-f \in V^X$ daná predpisom $x \mapsto -f(x)$ pre $x \in X$.

V špeciálnom prípade pre $V = K$ takto dostaneme vektorový priestor K^X všetkých funkcií z množiny X do poľa K . Ak K je pole všetkých reálnych prípadne komplexných čísel a X je napr. nejaký uzavretý interval $\langle a, b \rangle$ reálnych čísel, tak dostávame vektorové priestory funkcií $\mathbb{R}^{\langle a, b \rangle}$ resp. $\mathbb{C}^{\langle a, b \rangle}$, ktoré sa hojne vyskytujú v matematickej analýze.